

EMLÉKEZÉS KLANICZAY TIBORRA¹

Bitskey István

az irodalomtudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár – bitskei@tigris.klte.hu

„Az emlékezet kommunikációban él és marad fenn” – írja az *irodalmi kommunikáció archeológusának* nevezett történetfilozófus, Jan Assmann nagy hatású kultúraelméleti könyvében. Emlékezünk most mi is, nem is tehetünk másképp, amikor nemzeti kultúránk múltjáról, a Kárpát-medence kora újkori műveltségéről cserélünk eszmét, s e témakörben vitatjuk meg az újabb kutatási eredményeket. Ha a régi magyarországi szellemi életről s annak európai kontextusáról fejtik ki nézeteiket a szakma képviselői, elkerülhetetlenül Klaniczay Tibor életművével szembesülnek, s az ő tétéleivel egyetértve vagy vitázva, azokat alapul véve avagy továbbgondolva, eszmecseréik középpontjába kell azokat állítaniuk. Mivel most ez éppen a szintézisteremtő tudós halálának kerek évfordulóján történik, a visszatekintés nem csupán szakmai kötelesség, de különlegesen megtisztelő lehetőség is. A jelen konferencia nyitányán elhangzó szavaknak nem is lehet más céljuk, mint hogy inspirálják ezt a kollektív emlékezési folyamatot, megkíséreljék felidézni s távlatba állítani azt az életművet, amely tudományterületünkön korszakos jelentőségűnek bizonyult, s amely fő vonalaiban jelenleg is irányadó a régi magyar irodalom és művelődés historikusai, a tradíciók feltárási s a több évszázados szövegek mai újraolvasói számára.

¹ A *Religió, retorika, nemzettudat* című háromnapos konferencián elhangzott nyitóelőadás, amelyre az MTA debreceni bizottságának székházában került sor 2002. május 23-án, Klaniczay Tibor halálának 10. évfordulóján.

Éppen tíz éve érte a fájdalmas és pótolhatatlan veszteség a magyar tudományos életet: 1992. május 14-én távozott végleg közülünk Klaniczay Tibor akadémikus, a régi magyar irodalom és művelődés tudósa, a hazai és külföldi tudományos konferenciák sorának spiritus rectora, menedzsere, a fiatalabb tudósgenerációk nevelője, számos alapvető kiadványsorozat szerkesztője, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alapítója, s nem utolsósorban a mi kutatócsoportunknak, a *Rebakucs* néven ismertté vált társaságnak a szellemi atyja. A minket most tanácskozársra egybeszólító csengő ugyanaz, amellyel ő gyűjtötte egybe a korai újkor műveltségének szakértőit, tapasztalt kutatókat és fiatalokat, egyetemi oktatókat és hallgatókat, textológusokat és bibliotékáriusokat, teológusokat és művelődéstörténészeket, s gyakran a többi rokontudomány képviselőit is, művészettörténészeket, nyelvészeket, etnográfusokat s az idegen nyelvű filológiai tudósait, hogy az elmúlt korok eszmei és művészi értékeit feltárják, értelmezzék, a régiséget a jelen alakító tényezői közé iktassák be. Mintha ebben a törekvésében az általa sikerrel kutatott humanista elit, a *Sodalitas litteraria Danubiana* szerveződési elve csengene vissza, amelyről ezt írta: „a *sodalitas* tagjai egymástól függetlenül is megírhaták volna műveiket, de hogy egy közösség tagjaként könnyebben, többet és szívesebben alkottak, az az elmondottak fényében aligha lehet kétséges.” Ezt a fél évezred távolából felfénylő humanista értelmiségi mentalitást követte és újította fel Klaniczay, mód-

szere a modern korban is érvényesnek bizonyult, a közös gondolkodás fórumai, vitakalmai ma is ösztönző erőt jelentenek a különböző diszciplínák képviselői számára. Miként *Vitéz János* egykori váradi könyvtárszobájában, úgy a Ménesi úton is, meg az országszerte működő egyéb szellemi műhelyekben is az interdiszciplinaritás jegyében gyűltek mesterük köré a múlt kutatói, hazaiak és külföldi vendégek egyaránt. A szabad és kreatív gondolatok otthonra találtak ebben a környezetben, s a tudományos közélet periferiájára szorult vagy szorított szakembereknek is teret, feladatot (s olykor egzisztenciát is) biztosított e kutatócsoport, *Schulek Tibor, Botta István, Holl Béla, Bónis György* és sokan mások szólhatnak erről, ha még köztünk lehetnének. Minthogy a hungarológian túl az egész magyar humán tudományos közélet is épült és gyarapodott Klaniczay Tibor szakmai és szervezői aktivitása által, az ő idő előtti elvesztése feletti gyászunk is közös volt, indokolt tehát, hogy együttesen, ezúttal is a rokon tudományok képviselőivel együtt tekintsünk vissza az iskolateremtő professzor alakjára és ránk testált életművére.

De vajon mi az, ami most, tíz év múltán is, fontosnak, tanulságunkra szolgálónak, újonnan is megfontolásra érdemesnek mutatkozik Klaniczay Tibor szellemi örökségéből? „*Kicsoda mérhetné fel méltán ritka tudását?*” – kérdezhetjük a jeles humanista *Oláh Miklós* hexameterével, ha tömörebben kívánjuk kifejezni emlékezésünk vezérszólamát. Mert párját ritkítóan gazdag örökség az, amit Klaniczay Tibor reánk hagyományozott.

Közös veszteségünket panaszoló nekrológoknak, az életmű méltatásának, a tudósra és szakmai példaképre történő baráti, tanítványi, munkatársi visszaemlékezéseknek ugyan eddig sem voltunk híján, a szűkebb tudományos közösség pátosztól idegenkedő korunkban is kifejezésre juttatta érzelmeit, tiszteletét és háláját a tőle tanultakért, a tőle elleshető szakmai és emberi kvalitásokért.

Az *ItK* négy nekrológgal és egy kutatástörténeti tanulmánnyal adózott egykori főszerkesztője – s bizvást mondható: legaktívabb munkatársa – emlékének, s jellemző az is, hogy mindez éppen az általa inspirált utolsó konferencia anyagával egyazon számban jelent meg, sajnos, ő már nem érthette meg a közköltészetről és a kora újkori népi kultúráról tartott tatai ülészak eredményeinek közreadását. Még ugyanebben az évben az *Irodalomismeret* adott közre egy nekrológot s 32 visszaemlékezést, az utóbbiak mindegyike a Mester iránti hála és tisztelet jele, híven tükrözve azt a sokszínűséget, amelyet az ő munkássága és egyénisége jelentett. Két évvel később a szűkebb szakma tisztelgését jelentette az a reprezentatív gyűjtőkötet, amely *Jankovics József* szerkesztésében fogta össze a hazai és a külföldi szakembereket s állított méltó emléket Klaniczay Tibornak 31 tanulmány s a személyi bibliográfia összeállításával.

Mi sem természetesebb, mint hogy szeretett professzorunk halálának már ötödik évfordulóján, 1997-ben is összegyűlekezett a szakma: az egykori munkahely mint a legilletékesebb intézmény szervezte meg ekkor az összejövetelt, amelynek keretében a Ménesi úton emléktábla és dombormű felavatásával s szakmai előadásokkal hajtottunk fejet emléke előtt s juttattuk kifejezésre, hogy munkásságának továbbra is élő s ösztönző ereje van a régebbi korok kultúrájának kutatói számára. Két hete Rómában emlékezett meg róla egy szakmai konferencia, s remélhetőleg az MTA I. osztályán is elhangzik majd róla egy emlékbeszéd.

Vajon most, halálának immár évtizedes évfordulóján indokolt-e, hogy éppen Debrecenben, e konferencia nyitányán idézzük fel újból emlékét? Ha tekintetbe vesszük, hogy Klaniczay Tibor mindig is országos méreteket, a nemzeti kultúra egészében gondolkodott, s a szakmai munka szervezésében külön is nagy súlyt helyezett a Budapesten

kívüli szakemberek mozgósítására, a fővároson kívüli felsőoktatási intézmények, egyetemi és főiskolai tanszékek, könyvtárak, múzeumok szellemi erőinek galvanizálására, a regionális kutatások támogatására, akkor aligha lehet kérdéses, hogy a budapesti emlékülés után kellő mértékben indokolt épp ezen a helyen, az MTA Debreceni Akadémiai Bizottságának székházában felidézni emléket. Emlékezhetünk még arra az időre is, amikor a szakma három legnagyobb tekintélyeként a Klaniczay–Tarnai–Bán Imre hármast tartottuk számon, s Bán Imre és tanszéke több emlékeztető konferencián volt házigazdája a Klaniczay vezette kutatócsoport ülésszakainak. Az elmúlt évtizedek debreceni szakmai eseményeiben jelentős részt vállalt Klaniczay Tibor, máig emlékeztető, amint a nagy humanista személyiségek kultuszáról szóló előadását tartotta az egyetem zsúfolásig megtöltött XII-es termében, ahol még a dobogó szélét is körbeülték a hallgatók. S felidéződik előttünk az is, hogy kirándulásaink alkalmával mily érdeklődéssel tekintette meg a környék – például Álmosd – nevezetességeit, de a hortobágyi csárdában lezajló, konferencia utáni jókedvben is a humanistákra jellemző életörömmel vett részt. Egy alkalommal külön kérése volt, hogy egy debreceni mézeskalácsos műhelybe kalauzoljuk el, amit azután a tőle megszokott figyelemmel tekintett meg. Kevésbé köztudott, hogy mennyire szívén viselte a Csokonai kritikai kiadás munkálatait, erről a tanszéki irattárban fennmaradt levelei tesznek tanúbizonyságot. Hosszan sorolhatnánk még a Klaniczayt Debrecenhez fűző emlékeket, az ő révén az itteni kutatók számára elérhetővé vált lehetőségeket, támogatásokat, szakmai feladatokat, amelyek mindig az országos tervekbe, a nemzeti kultúra kutatásának tágabb szakmai programjába épültek be, csakúgy, mint a szegedi, pécsi és más projektek is. A regionális és az országos szellemi életnek, a hazai kultúrának és a

nemzetközi kontextusnak az egyidejű szem előtt tartása tudósi habitusának egyik legjellemzőbb vonásaként él a köztudatban, aligha lehet hát kétséges, hogy a tőle reánk hagyományozott szellemi örökség felidézése itt és most indokolt.

Sokan és sokféleképpen igyekeztek már magyarázatot találni arra a kisugárzó erőre, szellemi energiára, amely Klaniczay Tiborból áradt környezetére, munkatársaira, tanítványaira. Ez a legjobb értelemben vett *furor paedagogicus* nem tantermekben mutatkozott meg, hanem a szó eredeti értelmében vett kollokviumokon, egyéni és csoportos beszélgetésekben, tanító és nevelő erejű eszmecsereikben. Ma, az egyetemeken szervezett formában folyó doktori képzés korában úgy látjuk, ő már évtizedekkel ezelőtt megtalálta a célravezető módját annak, miképpen kell és lehet a fiatalabb nemzedékeket a kutatómunkába beavatni, s ezáltal egy tudományág szakmai utánpótlási bázisát megteremteni. Ő az 1970-es évek elejétől tette azt, amit ma a doktori iskolák immár intézményes keretek között valósíthatnak meg: kutatási feladatokat, közelebbi és távolabbi célokat, távlatokat jelölt ki, amelyekben fiatalabb és idősebb szakemberek sora indulhatott el s hozhatott létre értékes teljesítményeket.

Számos összetevőjét kellene felsorolnunk e tudósi mentalitásnak, itt most csak a teljesség igénye nélkül utalhatunk néhányra. Mindenekelőtt azt a kettősséget említjük, amely ritkán mutatkozik egymás mellett, egyazon személyiségben. Egy születésnap köszöntésben, 1990-ben a szegedi *Collectanea Tiburtiana* szerkesztője írta róla: „A 20. század második felében aligha lehet – a régi magyar irodalom és művelődés köréből – háromnál több olyan kiadványt találni, ami ne Klaniczay Tibor inspirációjából, ne az ő fáradhatatlan szerkesztői, (ön)ostorozó, kiadót és papírt szerző, szedést-nyomást szigorúan ellenőrző munkája nyomán született volna.”

Ez a sokrétű, aprólékos és szigorú figyelem egyfelől, s a nagyívű, szintézisteremtő tudományos koncepció másfelől: alighanem e két alapvonás együttes jelenléte tette őt különlegesen alkalmassá vezető szerepre. Szakterületünkön köztudott, hogy a szintézisteremtést az ő esetében mikrofilológiai munka hitelesítette: *A szerelem költője* címmel közreadott, átfogó igényű Balassi-tanulmányát (1960) például megelőzte híres hozzászólása Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához (1957), ennek révén tudta Eckhardt kiterjedt munkássága után új alapokra helyezni a *Maga kezével írt könyv* filológiáját, amely azután egy új Balassi-kép kialakításához vezetett. Hasonlóképp az RMKT 17. századi sorozatának az I. kötetében (1959) textológiai részfeladatok megoldásával s a szerkesztés elveinek kidolgozásával teremtetett alapot a folytatáshoz, a kevésbé látványos, ámde annál hasznosabb aprómunka tehát nem volt tőle idegen, noha alapjában összegző, egységbe rendező hajlama és törekvése nyilvánvaló volt. A részletek kutatása nála sohasem jelentett végcél, csupán egy állomást a monografikus feldolgozás felé vezető úton. Önmagát is több esetben példamutatón korrigálta, tételeit kiegészítette, árnyalta. Erre nemcsak a Zrínyi-könyvének első és második kiadása közötti különbség, valamint a monográfia utáni Zrínyi-kutatásai szolgálnak példaként, hanem számos egyéb írása is. Így többek között két Nicasiussal Ellobodius-tanulmánya: az első méltán irányította rá a figyelmet a téma fontosságára (1970), a második (1981) viszont már a nemzetközi szakirodalom újabb eredményeinek beépítésével el tudta tüntetni a biográfia fehér foltjait s jóval gazdagabban tudta megrajzolni a neves humanista tanulmányainak rendjét és magyarországi kapcsolatait. A monográfiákat nem záróköveknek, hanem sokkal inkább a kutatás szükséges állomásainak, új távlatokat nyitó utak kiindulópontjának tekintette.

Klaniczay tudósi habitusának további alapvonásaként említhető az az empátia, amely őbenne különlegesen nagymértékben tünt fel: sokrétű volt ez az átérző, beleérző képessége, adottsága egy másik személyiség vagy éppen egy másfajta kultúrkör és szellemi horizont megértésére. Ennek jele, hogy munkatársainak és tanítványainak gondolatmenetét mindig pontosan követte, s olykor azt még logikusabban értelmezte és magyarázta meg, mint a téma részleteiben elmélyedő előadó, az ő hozzászólásai nyomán nemritkán kristályosodtak ki egy-egy konferencia leglényegesebb vitapontjai. Az egymással vitázó – múltbeli vagy jelenkori – szerzők állításainak közös nevezőjét többnyire ő tudta legérzékenyebben kitapintani, az olykor igencsak eltérő nézetek képviselőit neki sikerült közös asztal mellé ültetni, ahol termékeny eszmecserévé oldódhattak a szakmát kísérő konfliktusok. Az olykor túlzó vagy kellően meg nem alapozott állításokban is meg tudta lelteni a hasznosat és értékelendőt, egyensúlyteremtő érzékére ma is nagy szükség lenne, sőt talán nagyobb, mint valaha. A különféle előadások filológiai részleteredményei mögül gyakran az ő szavai nyomán feslettek fel az igazán fontos megállapítások, amelyeket ő illesztett be nagyobb összefüggésrendbe. Tevékenysége valóban hasonlítható volt a „kincsásóéhoz”, akinek különleges adottsága volt a rejtett értékek felfedezéséhez, méltatlanul elfeledett szellemi kincsek új fénybe állításához.

Ennek a beleérző képességnek a révén tudott saját jelenéből, a számára adatott kor tudományos kérdéseinek és elméleteinek horizontjából a régi századok gondolkodásmódjába, eszmevilágába mélyedni, s azt a ritkaságszámba menő feladatot megoldani, hogy a honfoglalás korától a középkoron át egészen a felvilágosodásig autentikusan foglaljon állást szakmai kérdésekben s teremtsen meg a szintézist nyolc évszázad irodalom- és művelődéstörténetében. Az ősi

magyar epikáról szóló tanulmánya például nemcsak a legrégebbi magyar irodalmi szövegek rekonstruálásában hozott újat, hanem módszertanában, a latin nyelvűség páncélburka alól az elveszett anyanyelvi textus, a feltételezett joculátor-eposz kikövetkeztetésének filológiai bravúrai révén is. Csakis a középkor eszmevilágának, gondolkodási formáinak, szövegalkító tényezőinek beható ismerete vezethette el oda, hogy a Margit-legenda igen bonyolult genealógiai kérdéseinek nemzetközi háttérét felderítse s e legfontosabb Árpád-kori szövegünkről (immár sajnálatos módon posztumusz) könyve (Klaniczay Gábor kiegészítő tanulmányával) megjelenhessen. További példák sorolása nélkül is érzékelhető, hogy fő kutatási területein, a reneszánsz és barokk korszakon túl a régi magyar kultúra teljességének avatott kutatója, ismerője, összegzője volt ő.

De nemcsak időben, hanem térben is az átlagosnál nagyobb távlatokra terjedt ki a figyelve. A nemzeti kultúrát, a Duna-táj szellemi múltját a közelebbi és távolabbi európai régiók intellektuális erővonalainak hálózataiban szemlélte, a 20. század második felének alighanem ő volt a magyar jelenségekről idegen nyelveken legtöbbet publikáló szerzője. Bibliográfiájának tanúsága szerint idegen nyelven négy önálló könyve, tucatnyi szerkesztése és szövegkiadása, valamint száznál több szaktanulmánya jelent meg, többségükben olaszul, franciául, németül, angolul, több publikációja a környező szláv nyelvek valamelyikén (lengyelül, szlovákul, horvátul) láttott napvilágot, de még spanyol és vietnami nyelven is propagálta a magyar irodalomtudományt. A legrangosabb külföldi szakfolyóiratok kérték írásait, s ő nem szeretett elmulasztani egyetlen alkalmat sem a hungarológia eredményeinek közzétételére. Kevés olyan országa van Európának, ahol ő ne tartott volna előadásokat, ezen túl az AILC amerikai és ázsiai konferenciáin (többek között Kanadában és Japánban) is jelentős szerephez

juttatta a magyar kutatókat. Az ő törekvései nyomán kaptak a korábbinál több lehetőséget és elismerést a külföldi hungarológusok, s ma alighanem távolabb lennének az Európai Unió szellemiségétől, tudományágunk nemzetközi színvonalától, ha az ő szívós munkálkodása nem nyitott volna utat a magyar szakemberek számára külhoni konferenciákra, ösztöndíjas lehetőségekre, publikációkra, s más együttműködési lehetőségekre.

Konkrét példák sorozatával lehetne mindezt illusztrálni, szűkre szabott időnkben azonban csak arra utalunk: a világnyelveken megjelent európai irodalom- és művelődéstörténeti szintézisek az 1970-es években sorra jelentek meg úgy, hogy azokból a magyar jelenségek teljes mértékben kimaradtak, vagy ha nem, akkor számos hibával, elavult adatokkal, rég túlhaladott nézetekkel láttak napvilágot. Még az olyan komoly és sokat idézett szakmunkákra is érvényes ez, mint *Emil G. Léonard* háromkötetes protestantizmustörténete vagy az *August Buck* által szerkesztett *Renaissance und Barock* (Frankfurt am Main, 1972) két vaskos kötete, amely csupán a szláv barokkról szóló fejezetben említi egyetlen sorban Zrínyi Miklóst (azaz pontosabban: Nikola Zrinski). Ezzel szemben az olasz-magyar kapcsolattörténeti kötetek, a több nyelven megjelentetett magyar irodalmi kézikönyv, a wolffenbütteli kiadványok sora és sok egyéb, külföldön kiadott konferenciaanyag jóvoltából ma már aligha lehetne ily módon mellőzni az európai összképből a magyar jelenségeket. Már csak azért sem, mert éppen a Klaniczay társszerkesztésével franciául megjelenő négykötetes szintézis (*L'époque de la Renaissance*, Budapest–Amsterdam–Philadelphia, 1988-tól) figyelemre méltóan komoly terjedelemben, s tartalmilag is érdemben mutatja be a magyarországi humanizmust. Ez egyrészt a nemzetközi szintézis munkatársi gárdájában szerepeltetett magyar szakembereknek köszönhető, másrészt azoknak a külföldieknek,

akik éppen tőle tanulhatták meg a komparatív szemléletmódba ágyazott hungarológia tanulmányozásának hasznosságát. A külföldi vezető szakemberek egész sorát ő tette fogékonnyá és tájékozottá a magyarországi kultúra múltját illetően, s ennek a tudomány-szervező aktivitásnak köszönhetően kerülhettünk kapcsolatba – olykor személyesen, máskor publikációk által – olyan tudósokkal, mint *Cesare Vasoli*, *Paul Oskar Kristeller*, *Sante Gracioti*, *August Buck*, *Paul Raabe*, *Vittore Branca*, *Jean-Claude Margolin*, *André Stegmann*, *Jan Slaski*, *Lech Szczucki*, *Riccardo Scrivano*, *Girolamo Arnaldi*. Még rajtuk kívül is hosszan sorolhatnánk neveit azoknak, akikkel ma már természetes az együttműködés, ám az alapok lerakásához, a lehetőségek megteremtéséhez az 1970-es és 80-as években még heroikus erőfeszítések kellettek, számos kultúrpolitikai, ideológiai, pénzügyi akadályt kellett leküzdeni ahhoz, hogy nemzetközi konferenciák és tanulmánykötetek sora tanúskodhasson a magyarországi kultúra egyetemes recepciójának kiteljesedéséről.

Klaniczay Tibor azonban ezt a minden korábbinál kiterjedtebb külföldi kapcsolatrendszert, tervszerű tudatossággal kiépített szellemi hálózatot nem öncélúan hozta létre, nem egyéni érdeke szolgálatába állította, hanem a magyar nemzeti kultúra értékeinek feltárására és megismertetésére mozgósította. Idegen nyelvű tanulmányainak sorával a Kárpát-medence kulturális múltjának egyedi sajátosságait, különlegességeit, a kontinentális összképet gazdagító jelenségeit kívánta bemutatni, természetesen mindig a fogadó közeg nyelvén, annak hagyományaihoz és elvárásaihoz kapcsolódóan, a külföldi olvasó és szakember tudásának horizontjához igazítva, számára hozzáférhető módon. Az életművének lezárulása óta eltelt időszak eléggé egyértelműen igazolni látszik azt az elgondolását, amely szerint a külföld nem csupán a divatos nemzetközi teóriák viszonthallására

kíváncsi, hanem arra, hogy a nagy európai szellemi mozgalmak miféle sajátos megoldásokat, nemzeti változatokat, regionális módosulásokat, olykor partikuláris vagy provinciális variánsokat, máskor szuverén értékeket tudtak létrehozni a kontinens keleti tájain. Janus és Balassi, Zrínyi és Pázmány az ő olvasatában nem csupán különböző nemzetközi szellemi áramlatok vagy művészi irányzatok többé-kevésbé csökkent értékű hazai megtestesítői, hanem európai eszmék magyar változatainak kreatív megvalósítói, akik noha külhoni mesterektől tanultak, de Pallasnak magyar ivadékaivá váltak s a humanum értékeit a Mars katonái által dúlt tájon, a magyar romlásnak saeculumaiban is képviselni tudták. Ennek megfelelően e kiemelkedő írói életművek Klaniczay értelmezésében nemzeti kulturális örökségünk szerves részei, amelyek nem hagyhatók ki műveltségünk történetéből semmiféle aktuálpolitikai cél, nyelvi megfontolás vagy anakronisztikus ideológiai érzékenység miatt. Nem a megkülönböztető jegyek elmosására, hanem az egyes jelenségeknek a közös háttér előtti egyedi megjelenítésére helyezte a hangsúlyt, szem előtt tartva a szomszédos népek és kultúrák teljesítményeit is. Tudjuk, mily gondosan ügyelt a nemzeti nyelvű név alakok helyesírására, s ahogy a világnyelvekben a magyar, úgy a magyar közleményekben a külföldi nevek mellékjeleinek pontos kirakását mindig ellenőrizte. Ha ő nem is használta a manapság oly divatos *multikulturalitás* kifejezést, mégis ezt a jelenséget elemezte számos tanulmányában, a Kárpát-medencében együtt élő etnikai csoportok, konfessziók, nyelvek, szokásrendszerek és eltérő mentalitások mindegyikét számba vette, átfogó tanulmányai máig érvényes példát adtak az etnocentrikus elfogultságoktól mentes szemléletmód érvényesítésére.

Jóllehet igaz, hogy ő a nemzeti hagyományok ébresztését még a Kádár-kor társadalmi adottságai között, a szocialistának nevezett,

marxistának titulált kultúrpolitika keretein belül vitte véghez, ezt a kényszerű és formális adottságot azonban az idő lehántotta mondanójának lényegéről, s mai olvasatunkban enélkül válnak értékessé eredményei. Mert meglátásai alapelemeikben bizonyulnak időtállóaknak, s a 21. században is irányadóaknak tekinthetők a régiség kutatói számára. Célját már 1969-ben teljes világossággal így fogalmazta meg: „...a XVI-XVII. században jöttek létre nemzeti kultúránk alapjai, melyek nagy értékeket és komoly tanulságokat szolgáltatnak az egész későbbi fejlődés számára, s így a kutatás fejlesztése ezen a téren nemzeti szempontból is elsőrendű fontosságú. Ezzel szemben e korszakok a közvéleményben kevésbé, sőt – egy erősen hibáztatható oktatási és népművelési politika következtében – egyre kevésbé ismertek, s már a szakember-utánpótlás is komoly veszélybe került.” (ItK, 1969, 522). Nem kétséges, hogy ez a felismerés volt a következő évtizedekben Klaniczay munkásságának vezérlő szempontja mind a tudományos munka, mind a kutatásszervezés terén.

Akik őt ismerték, jól tudják: szavainak dogmává merevítése ellen ő maga tiltakozna legjobban, korántsem kívánjuk tehát ezt tenni, ehelyett méltóbb módon adózunk emlékének akkor, ha az általa kialakított irodalomtörténeti narrációt megvitatjuk, újraolvassuk, árnyaljuk és továbbgondoljuk. Ha nem ezt tennénk, tudományunkat fokoznánk le, a magyar irodalomtörténetnek általa magasra emelt tudásépítményét csonkítanánk meg.

Klaniczay Tiborra gondolva fokozottan is érvényesnek tűnik a már említett történetfilozófus megállapítása, amely szerint „az emlékezet nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem a jelen és a jövő tapasztalását is szervezi”. Amikor egykori mesterünk életművét idézzük fel, egyfelől tudománytörténetet művelünk, másfelől azonban a jövő terveit és feladatait jelöljük ki, s ehhez az ő

szellemi hagyatéka jelent kutatócsoportunk számára semmi mással nem helyettesíthető támpontot, inspirációt, identitásképző erőt.

Talán nem alaptalan az a feltételezés, amely szerint Klaniczay Tibor, ha tehetné, most arra intene minket, hogy lássunk munkához, s a továbbiakban ne az ő személyéről, inkább a reneszánsz és barokk korról essen szó. De vajon lehet-e úgy beszélni humanizmusról és reformációról, religiőról és formálódó nemzettudatról, intellektuális mozgalmakról és retorikus kompozíciókról, manierizmusról és barokkról, magyarországi és európai szellemi párhuzamokról és kapcsolatokról, múltunk megőrzendő értékeiről, identitástudatunk gyökereiről, hogy közben ne legyen szó Klaniczayról is? A válasz nem kétséges: mesterünk neve és a civilizáció múltjáról szóló tudomány elválaszthatatlan egymástól, ha konferenciánk kulcsszavairól tárgyalunk, akkor akarva-akaratlan az ő megállapításait, téziseit és szintéziseit, szövegválogatásait vagy éppen hipotéziseit állandóan szem előtt kell tartanunk, s azokról szükségképpen most is sokszor esik majd szó. Túlnyomórészt éppen azokról a kérdésekről, amelyekről nem is oly régen még az ő szemhatártágító hozzászólásait, fejtegetéseit élőszóban hallgathattuk. A kora újkori konfesszionális eszmeiség, a formálódó nemzettudat, az európai tükörben megmutató magyarságkép, s mindennek retorikusan megformált szövegkorpusza az ő jellemző kutatási terepe volt, ezeknek a témáknak különféle vetületeivel foglalkoztak általa inspirált korábbi konferenciáink. Most már az ő útmutatásait, mértékadó meglátásait, biztató és bíráló észrevételeit fájdalomosan nélkülöznünk kell, abban azonban reménykedhetünk, hogy szellemiségét sikerül megőriznünk, s ha tradíció és innováció egységét az általa képviselt érzékenységgel tudjuk ötvözni, akkor eredményesen munkálkodhatunk a jövőben is hagyományaink feltárásán, közzétételén, s mindezzel együtt

kulturális identitástudatunk megőrzésén. Mert Klaniczay Tibor életműve erről szól, a Duna-táj szellemi értékeinek köztudatba emelését vitte véghez. Mintha Zrínyi szavait fogadta volna meg: „Az dicsőség nem kicsin dolgokban találhatik meg, hanem a nagy és kiváltképpen való operációkban avagy munkákban, ... akik ... megérdemlik a fáradságot, hogy minden tehetségünket rájuk vesztegessük.” Nem kisebb ügynek, mint a nemzeti kultúra egészének szentelte páratlan tudását és tehetségét, ezzel emelte a hungarológiát európai rangra, a nemzetközi tekintélyű stúdiumok sorába. Tette ezt olyan korszakban, amely nem kedvezett az ilyen törekvéseknek, ha nem is tiltotta, legfeljebb

túrta azokat, viszont támogatásukért már gyakran kemény küzdelmet kellett folytatni a bürokráciával, az értetlenséggel, a tespedtséggel, az *otiummal* a *virtust* kellett szembe-
szegeznie, hogy eredményeket érjen el. A szellem harcát vívta ő egy elanyagiasodó világban, s ezt ritka sikeresen tette. Nem kétséges, hogy szeretve tisztelt professzorunk a 20. század legjelesebb magyar tudósai között tartható számon, életművének tanulmányai ma is elevenen villódzó fényjelek mind a magyar kultúra, mind az európai művelődéstörténet összképén.

Kulcsszavak: *Klaniczay Tibor, reneszánsz és barokk, hungarológia, kulturális identitás*

